

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 123.1+159.9.016

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.50.1>

СВОБОДА ВИБОРУ ТА МЕНТАЛЬНІСТЬ: ВПЛИВ КУЛЬТУРНИХ ЧИННИКІВ НА ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ВИБІР

Олександр Бородай

*Черкаський державний технологічний університет,
кафедра філософських і політичних наук
бульвар Шевченка, 460, 18000, м. Черкаси, Україна*

Питання свободи вибору та ментальності має неабияке значення в сучасному суспільстві, адже розуміння впливу культури на індивідуальний вибір стало важливою передумовою розвитку, бізнесу, політики, науки та суспільства загалом. Особливого значення ця тема набуває в контексті інформаційного суспільства та європейської інтеграції. Мета цієї статті – проаналізувати поняття «свобода вибору» та «ментальність», показати, як вони пов'язані між собою та як культурне середовище впливає на формування індивідуального вибору. В статті подано визначення поняттям «вибір», «свобода» та «ментальність». Поняття свободи тісно пов'язане з особистістю та суспільством, у якому вона живе. Питання свободи постає паралельно з формуванням особистості, розвитком її соціальних характеристик і різного особистого досвіду. Вибір є важливим аспектом людського життя, який дає змогу особистості реалізувати себе та сформувати свою ідентичність через динамічний наратив. Свобода вибору є важливим аспектом людського життя і є життєво необхідною для самореалізації та формування ідентичності. На сприйняття свободи вибору впливає менталітет. Основними елементами впливу культури на індивідуальний вибір є соціальні цінності та норми, виховання та освіта, ставлення до інновацій, мораль та етика, а також соціальна ієрархія. Ці аспекти показують, що культурні чинники відіграють важливу роль у формуванні мислення та індивідуальних уподобань. Більшість людей пристосовуються до культурних норм, що їх оточують, але деякі мають цінності, які відрізняються від загальноприйнятих зразків. Складний процес європейської інтеграції України передбачає формування в українців культури особистого вибору на основі етики соціальної комунікації. Це має бути впроваджено в систему освіти та професійного розвитку, а також у підготовку державних службовців, адміністративних працівників і менеджерів. Важливо зазначити, що в сучасній Європі соціальні умови та можливості постійно змінюються та оновлюються, що вимагає безперервного процесу навчання та розвитку.

Ключові слова: культурний вплив, психологічні аспекти, вибір, свобода вибору, особистісний вибір, цінності, ідентичність.

Постановка проблеми. Впродовж кількох десятиків років українське суспільство зазнало значних трансформацій у всіх сферах, які пов'язані з відносинами між людьми, ціннісними орієнтаціями та менталітетом. Характер суспільних перетворень, що відбуваються, залежить не тільки від економічних і політичних трансформацій, а й від змін у цінносно-ментальній сфері, які впливають на соціальні уявлення, цінності, настанови, стереотипи й архетипи громадян. Свобода є однією з вічних тем людського буття, а свобода особистості – фундаментальним принципом цивілізованого та демократичного суспільства. Важливою характеристикою особистості є спроможність залишатися вірною собі та захищати свій внутрішній світ перед загрозою зовнішніх впливів, а також здатність конструктивно протистояти їм.

Свобода вибору і духовність мають важливий вплив на кожну людину. Культурні чинники відіграють важливу роль у формуванні цих елементів і можуть відрізнятися в різних культурах і суспільствах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання свободи вибору та ментальності було частково розглянуто в працях деяких вітчизняних науковців. Так, наприклад, Б. Бабаєва присвятила свою роботу аналізу ментальності як соціокультурного чинника, який визначає національні особливості розвитку суспільства [2]. Вона наголошує, що поняття ментальності відображає духовний (соціокультурний) стан загальної системи ціннісної свідомості населення, що склалася під впливом різних стійких чинників, таких як суспільно-політичні, економічні, релігійні і інші, і виражається у різних сферах діяльності.

Ю. Доброносова у своїй праці розглянула питання вибору в умовах російсько-української війни. Екзистенціальні та життєві вибори, які здійснюються в умовах війни, сприяють втіленню особистісних цінностей і відображають глибоку турботу про них [5].

І. Дишлевий зазначає, що психологія особистісного вибору українців стає предметом інституційної та суспільної дискусії в сучасній Україні, детермінованої вимогами євроінтеграційного процесу. У цивілізаційному контексті особистісні вибори громадян України вже увійшли до сфери європейської ідентичності та ментальності [4].

О. Поцюрко вказує на важливість філософсько-правових цінностей та співвідношення свободи й обов'язку як категорії права. Проаналізувавши праці представників філософсько-правової думки, автором зазначено, що класична європейська філософія розглядає два тлумачення свободи: одне – розуміння свободи як усвідомленої необхідності, що лежить в основі людських здібностей, а інше – свобода, як вона виявляється в живому розвитку людини в історії [7].

Ю. Гюльхан здійснив аналіз значення свободи в українській ментальності. Автор зазначає, що для української ментальності характерне ірраціонально-містичне розуміння свободи, пов'язане з українською духовною традицією [3].

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в аналізі взаємозв'язку між свободою вибору та ментальністю, визначенні впливу культурних чинників на індивідуальний процес прийняття рішень.

Виклад основного матеріалу. Вибір є важливим проявом людської свободи та нашої незавершеності як особистостей. Моральний, життєвий та екзистенціальний вибір збагачує особистість і посилює її суб'єктність, оскільки дає змогу трансформувати власне життя та розвивати цінності, якими ми керуємося [5, с. 35].

Поняття «духовність» і «свобода» містять у собі певний парадокс. Це пов'язано з тим, що кожна людина, незалежно від свого статусу, чи то пересічний громадянин, чи то вчений, розуміє ці поняття по-своєму, унікально. Ці поняття надзвичайно розмиті, складні та суперечливі [3]. В науковій літературі терміни «душа» та «свобода» мають багато різних визначень.

Свобода є важливим складником ліберального конституціоналізму і пов'язана з ідеєю обмеження державної влади відповідно до Конституції. Діяльність держави обмежується забезпеченням взаємної безпеки громадян та їх захищеності від зовнішніх загроз. За будь-яких інших причин держава не мусить порушувати свободу громадян [6, с. 12]. Питання про свободу було важливим в історії людського суспільства і обговорювалося в контексті правових цінностей. Ці цінності та поняття по-різному визначалися історичними умовами, світоглядними та методологічними підходами. Сучасні виклики, зокрема повномасштабна війна росії проти України, підкреслюють важливість цих цінностей і необхідність переосмислення ролі особистості та її свободи в сучасному громадянському суспільстві [7].

Сьогодні люди роблять власний вибір в умовах інформаційних потоків і постправди. Це особливо актуально в європейському контексті. Велика кількість засобів масової інформації, розосередження інформаційних ресурсів, поширення інтернету та соціальних мереж зробили їх невід'ємною частиною сучасного суспільства. Психологія особистого вибору сучасних людей нерозривно пов'язана з цими аспектами. Процес європейської інтеграції України передбачає залучення сфери особистого вибору громадян у цю соціальну реальність. Це потребує розширення горизонтів мислення та підвищення гнучкості особистісного світосприйняття українських громадян.

Свобода вибору – філософське поняття, що вказує на філософсько-етичну дилему між самовизначенням і впливом обставин на поведінку людини. Це здатність людей самостійно визначати свою поведінку [8]. Визначаючи свободу як філософське поняття і як прояв справжньої свободи в суспільстві, треба зазначити, що сучасне розуміння свободи містить у собі можливість безперервного розвитку та вираження внутрішнього потенціалу людини в соціальному контексті. Оскільки свобода – це насамперед особисте відчуття кожної людини, її цінність має безліч вимірів. Свобода людини формується через рівень її внутрішнього розвитку та розвитку культури, що визначає її поведінку, вчинки, самовизначення та можливість вибору. Брак вибору рівносильний відсутності свободи.

Із свободою вибору та ментальністю напругу пов'язані ідея права на «приватне життя». Орієнтація на європейські стандарти управління України вимагає утворення ефективного механізму забезпечення та захисту немайнових прав особи. В контексті долучення України до Ради Європи, послідовного підходу до європейської інтеграції та подальших демократичних реформ удосконалення захисту немайнових прав громадян є особливо важливим та суттєвим завданням. Поняття «право на особисте життя» ілюструє важливість і широту вибору, який може бути частиною цього «особистого життя». Свобода особистого вибору, включно з вибором стосунків і способу життя, є суттєвою частиною цього поняття [9].

Категорія «менталітет» є однією з фундаментальних психічних і соціально-психологічних характеристик як окремої людської особистості, так і держави загалом. Під терміном «менталітет» розуміють стійкі структури на найглибших рівнях колективної та індивідуальної свідомості й підсвідомості [2].

Ці структури визначають вподобання, схильності та орієнтації людей, в них виявляється національна ідентичність, загальноновизнані цінності та соціальна психологія.

Менталітет охоплює загальні та глибокі аспекти людського сприйняття, свідомі та підсвідомі, раціональні та емоційні. З іншого боку, це глибинне джерело думок, ідеології, переконань, почуттів та емоцій. Менталітет нації зумовлює її сприйняття світу та взаємодію з навколишнім світом. Український менталітет – це виключно український спосіб сприйняття світу, який суттєво впливає на історичний шлях України та визначення її ідентичності.

Поняття свободи тісно пов'язане з особистістю і суспільством, у якому вона перебуває. Питання про свободу виникає в процесі становлення особистості та розвитку соціальних характеристик і відмінностей на основі індивідуального досвіду. Люди бувають або вільними, або невільними. Невільні вони тому, що є зовнішній світ, який упереджено ставиться до них і надає їм лише обмежений вибір форм, способів і послідовності дій. Людина також є невільною через наявність обмежень на її діяльність, таких як фізичні можливості, інтелектуальні здібності, технологічні обмеження, характер соціальної системи та інші чинники [1, с. 13].

Кожна етнічна група, нація, суспільство, громада та людина визначаються насамперед своєю культурою, що виявляється в повсякденній поведінці, мові, одязі та інших

аспектах життя. Долучення людини до культури – це процес формування її власної системи цінностей. Під час засвоєння культури людина стає унікальною особистістю і стає спроможною жити в суспільстві як його повноправний представник, взаємодіяти з іншими людьми та розвивати діяльність у процесі творення предметів культури. Культура – це комплексна накопичена спадщина духовних і матеріальних цінностей, що формувалася впродовж усієї історії народу або групи народів. Вплив культури на людину суперечливий. З одного боку, цей вплив проявляється як соціалізація і передбачає адаптацію індивіда до цінностей, норм і знань, що є в суспільстві. З іншого боку, культура сприяє індивідуалізації, тобто розвитку унікальних властивостей і здібностей людини.

Культурні чинники відіграють важливу роль у формуванні менталітету та свободи вибору людини. Основними аспектами впливу культури на індивідуальний вибір є (рис. 1):

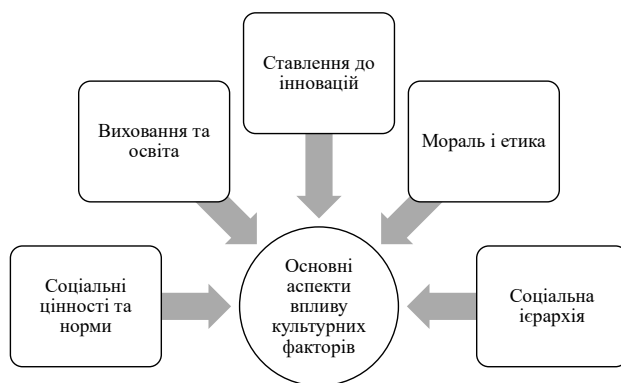

Рис. 1. Основні аспекти впливу культурних чинників на індивідуальний вибір

Джерело: власне розроблення автора

Ці аспекти свідчать про те, що культурні чинники відіграють важливу роль у формуванні індивідуального вибору та менталітету. Хоча більшість людей адаптуються до культурних норм свого оточення, деякі дотримуються цінностей, які різняться від сформованих стереотипів.

Сучасні технології та різні інформаційні платформи можуть обмежувати свободу вибору людини та створювати певні умови. Це може відбуватися через свідоме маніпулювання інформацією або встановлення обмежень, спрямованих на задоволення інтересів певних споживачів чи компаній. Внаслідок такого втручання вибір людини може бути обмежений або спрямований у певному напрямі, який не завжди відповідає її цінностям і переконанням [10, с. 120].

Сучасне покоління в Україні зростає в ситуації, коли система цінностей радикально змінилася, а державних інститутів соціалізації немає. Традиційні цінності радянського періоду, такі як почуття обов'язку, підпорядкування державних інтересів особистим, толерантність та ентузіазм, поступово поступаються місцем новим цінностям, що народжуються на тлі ринкових і демократичних перетворень. Серед нових цінностей найбільший акцент робиться на:

- матеріальному достатку;
- свободі вибору переконань та способу життя;
- прагматичному підході.

В сучасних європейських умовах особистий вибір вимагає від людей прояву такту, толерантності та поваги до гідності інших людей у спілкуванні з загальною культурою та середовищем. Токсичність у взаємодії та взаємовідносинах між людьми розглядається як невідповідність нормам цивілізованого комунального життя.

Складний процес європейської інтеграції України передбачає формування культури вибору поодиноких українців, заснованої на етиці соціального спілкування. Це має бути закріплено у вимогах системи освіти та розвитку, а також у підготовці державних службовців, адміністраторів і менеджерів приватного сектору. В сучасній Європі важлива безперервність процесу освіти та підготовки кадрів, оскільки соціальні умови та можливості постійно змінюються та оновлюються [4].

Висновки. Поняття свободи та індивідуального вибору є важливими елементами сучасного суспільства та індивідуального життя. Вони глибоко вкорінені у філософії, праві та культурних цінностях. Свобода вибору визначає здатність людини до усвідомленого прийняття рішень. Духовність впливає на сприйняття свободи вибору. Різні культурні традиції впливають на сприйняття індивідами свободи вибору. Основними аспектами впливу культури на індивідуальний вибір є соціальні цінності та норми, виховання та освіта, ставлення до інновацій, мораль та етика, соціальна ієрархія. Ці аспекти свідчать про те, що культурні чинники відіграють найважливішу роль у формуванні індивідуального вибору та менталітету.

Сучасні виклики, зокрема агресія та конфлікти, підкреслюють значення цінностей свободи та відповідальності й необхідність переосмислення ролі особистості в побудові громадського суспільства.

Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі ролі сучасних технологій, зокрема соціальних мереж, у формуванні індивідуального вибору та уявлень про свободу.

Список використаної літератури

1. Атаманюк З. М. Стратегіями свободи як основоположної цінності сучасного суспільства. *Scientific Journal Virtus*. 2020. № 41. С. 12–16. URL: <http://virtus.conference-ukraine.com.ua/Journal41.pdf#page=12> (дата звернення: 19.10.2023).
2. Бабаєва Б. А. Ментальність як соціокультурний фактор розвитку суспільства. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2018. № 1(40). С. 16–21. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/7153/1/Babayeva%20Bayaz%202018%201.pdf> (дата звернення: 19.10.2023).
3. Гюльхан Ю. Б. Цінність свободи в українській ментальності. *Методологія та технологія сучасного філософського пізнання* : матеріали IV Міжнародної наукової конференції (м. Одеса, 20–21 травня 2022 р.). Одеса, 2022. С. 62–64. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/15487/1/Gulhan%202022.pdf> (дата звернення: 19.10.2023).
4. Дишлевий І. Психологія особистісного вибору в умовах європейської інтеграції України. *Проблеми політичної психології*. 2022. № 26. DOI: <https://doi.org/10.33120/porr-vol26-year2022-103> (дата звернення: 19.10.2023).
5. Доброносова Ю. Д. Вибір як спосіб самоздійснення особистості у повсякденні війни. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 41. С. 34–39. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v041.2023.6> (дата звернення: 19.10.2023).
6. Кузьменко О. В. Свобода як принцип Конституції і цінність громадянського суспільства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 1(36). С. 12–16. DOI: <https://doi.org/10.32837/ryuv.v0i1.723> (дата звернення: 19.10.2023).

7. Поцорко О. Ю. Свобода та відповідальність як філософсько-правові цінності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 86–93. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-1-11> (дата звернення: 19.10.2023).
8. Прокопенко О. В. Свобода вибору та екзистенція людини. *Аграрна галузь сучасної України: проблеми та перспективи розвитку* : зб. матеріалів І Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Слов'янськ, 14 травня 2021 р.). Слов'янськ, 2021. С. 464–465. URL: https://www.researchgate.net/profile/Nazim-Nikiforov/publication/353013913_Agrarna_galuz_sucasnoi_Ukraini_problemi_ta_perspektivi_rozvitku/links/60e41048a6fdccb7450b5104/Agrarna-galuz-sucasnoi-Ukraini-problemi-ta-perspektivi-rozvitku.pdf#page=464 (дата звернення: 19.10.2023).
9. Резворович К. Р. Право на особисте життя vs право на приватне життя: дискусійність співвідношення категорій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 96–102. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/4643> (дата звернення: 19.10.2023).
10. Синчак Б. Свобода вибору та свобода дій у площині українських масмедіа. *Вісник Львівського університету*. 2022. № 51. С. 106–124. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2022.51.11400> (дата звернення: 19.10.2023).

FREEDOM OF CHOICE AND MENTALITY: THE INFLUENCE OF CULTURAL FACTORS ON INDIVIDUAL CHOICE

Oleksandr Boroday

*Cherkasy State Technological University,
Department of Philosophical and Political Science
Shevchenko Boulevard, 460, 18000, Cherkasy, Ukraine*

The issue of freedom of choice and mentality is quite relevant in the modern world, where understanding the influence of culture on individual choice becomes an important prerequisite for development, business, politics, science and society as a whole. This topic is especially important in the context of the information society and European integration. The purpose of the article was to analyze the concepts of “freedom of choice” and “mentality”, to determine how they are interconnected and how the cultural environment influences the formation of individual choice. The concept of “choice”, “freedom”, “mentality” is characterized. The concept of freedom is inextricably linked with the individual and the society in which it exists. The problem of freedom arises in parallel with the formation of a personality and the development of its social characteristics and various personal experiences. Choice is a key aspect of human life that allows individuals to realize themselves and shape their identity through a dynamic narrative. Freedom of choice is a key aspect of human life, important for self-realization and identity formation. Mentality, in turn, affects the perception of a person's freedom of choice. It was determined that the main aspects of the influence of culture on individual choice are social values and norms, upbringing and education, attitude to innovations, morals and ethics, social hierarchy. These aspects testify to the decisive role of cultural factors in the formation of individual choice of personality and mentality. Most people adapt to the cultural norms of their environment, but some individuals may differ in their values from the general stereotypes. The complex processes of the European integration of Ukraine involve the formation of a culture of personal choice for Ukrainians, which is based on the ethics of social communication. This should be enshrined in the system of education and upbringing, as well as in the training of public servants, state managers and managers in private business. It is important to note that the modern European context implies a continuous process of education and upbringing of a person, since social conditions and opportunities are constantly changing and updating.

Key words: cultural influence, psychological aspects, choice, freedom of choice, personal choice, values, identity.